

KIS-555 – Gl. réfutation, raisonnement par l'absurde, pétition de principe

(YBAN da GE – 06 09 97)

Emañ CHAN o labourat war da gasadennoù diwezhañ. He c'hlevout a ran o vroueziñ ez a re vuan ar brezhoneg ! Ezhomm a ve eus ur gerva bennak divyezhek a zastumfe an termenoù nevez, emezi. Un doare da voulc'hañ ur geriadur Prederouriezh. Hag e gwir e'm eus poan oc'h empentiñ ar vrezhonegerion deboner o lenn pezh a skrivomp. Kavout a reer kalzik a draoù e *Geriadur an Armerzh*, berr e chom ar peuriñ evelkent. Adlavarout a ran dit ez eo tremen poent soñjal ober ur mediñ nevez. Gwelout a ran aze un arvar. Er Brederouriezh zoken ez eus ur c'horf meizadoù stabil – hag alese ur c'horf termenoù stabil – pezh a rofe an tu da sevel ur geriadur dre arverañ ar galleg (ha diouzh ret an alamaneg) da zegas an kez termenoù, korf an displegadurioù o vezañ e brezhoneg, evel pezh a c'h eus graet a-du-rall evit ar Bredelfennerezh hag ar Stlenneg. Kred me, an tu e vefe evidout da zegas ur bern traoù dre vont kalz pelloc'h eget amgant ar penngeriou enmoned.

(GE – 26 09 97)

A dra sur, evel a lavar YBAN, ez eus er Brederouriezh ur c'horf a gealioù hag a dermenoù stabil (etre bevennoù amzerel ledan da nebeutañ) ha mat eo kemer da amkan digej tamm ha tamm ar c'horf-se a dalvezfe da eoriadur evit al labourioù da zont. Er stad m'emañ al labour brezhonek war ar Brederouriezh e tiforc'her daou boellad : ober prederouriezh, pourchas termenoù. Ober prederouriezh eo ar pal gwirion, oc'h intent evel just eno, nann emell skolek ar studiañ istor ar Brederouriezh hag oberoù ar brederourion, met un holc'hiñ gwirion. Mar rank an holc'hiñ distreiñ diastal war ar prederouriezhoù kent e c'houl ivez ma ve pourchaset dafar lavarel d'an holc'herion. Setu perak, e-kichen al labourioù preder orinel o tinodiñ el lizheradur brezhonek e rankomp kenderc'hel da glask kevatalioù d'an termenoù kalvezel gallek, latin, alamanek, h.a. ha dre se digej tamm ha tamm un egin a c'heriadur liesyezhek.

Na ziwelomp ket koulskoude ne vez ket savet ur geriadur a'r Brederouriezh evel ar geriadurioù all. Prederouriezh ha Gouezoniezh o deus da un perzh bezañ tro ouzh ar werc'helezh, nemet, endra striv houmañ da anaout he divoud, e chom ar Brederouriezh gant he striv da c'houzout pehini eo he divoud dezhi. Nes e ve d'ar Jedoniezh pa loc'hont o div diwar darbennadoù, gant an diforc'h, endra zamant ar jedoniour da warded e gerzhed e-keñver e zarbennad, e tamant ar prederour d'ar wirionez a gaso e hini da get. Erfin e tenn ar Brederouriezh d'ar Varzhoniezh pa ziskogellont o div ster ar gerioù, houmañ dre ar c'hennotañ, hounnezh dre an denotañ. Alese an dislank, pa n'eo ket an islonk,

a

vez

etre

daou

c'heriadur

d

i

l

es eus ar Brederouriezh — ne gomzan ket eus ar geriadurioù askenderc'hat hep-mui, ar re niverusañ, siwazh ! — kement-mañ ne vir ket na ve boutin etre ar geriadurioù diles

“

a

r

c

,

h

o

r

f

t

e

r

m

e

n

o

ù

s

t

a

b

i

l

”

h
e
t
e
t

g
a
n
t

C
H
A
N
.

En notenn-mañ e karfen kas etrezek o gwisk brezhonek tri meizad aristotelek a gaver e galleg dindan ar furm *réfutation, raisonnement par l'absurde, pétition de principe*.

REFUTATION

Evit ar c'heal-mañ e rae ARISTOTELES gant *e[legxi]* b. "kendrec'hadur ; dizarbennadur, karez", eus ar verb : *ejlevgcw* "ober mezh (da), ober dismeg (da) ; prouiñ fazi, torfed (war) ; tamall, rebech, kareziñ ; dizarbenn (un arguzenn), diren d'an emsiv (sl. p. 361 pelloc'h) ; diskar, disteurel, trec'hiñ, faezhañ ; klask ur brouenn". Diwar La. *re&fu#ta&t'&o* (eus ar verb La. *re(fu#to* "diskas, disvountañ, disteurel, dizarbenn") eo deuet Gl. *réfutation, Sz. refutation*, endra denne an italianeg *confutazione* diwar La. *confu#ta#t'&o*, eus La. *confu#to* "herzel ar bouilh en ul liñvenn ; herzel, diskar ; skoilhañ (ar berzh) ; derc'hel war (un eneber), goudaviñ, dizarbenn, kendrec'hiñ ; divarc'hañ, saouzaniñ ; trellañ (an daoulagad)". An alamaneg a ra gant *Widerlegung* (verb : *widerlegen* eus *wider-* "enep" + *legen* "dodiñ ; dozviñ").

Ar re-mañ eo despizadurioù boutinañ Gl. *réfutation* : "Poellata amkanet da brouiñ ez eo faos un dodad roet" ("Raisonnement visant à prouver qu'une thèse donnée est fausse" A. LALANDE, *Voc. Phil.* p. 906) ; "Poellata ma « tistrujer » drezañ unan all" ("Raisonnement par lequel on en détruit un autre" G. LEGRAND, *Voc. Bord. Phil.* p. 290). Ar c'hevatalioù brezhonek evel m'o c'haver er geriadurioù zo pe gevazas met

diarveradus : “*distruigea gant résounyou mad re an adversour*” (GREg. p. 305), pe arveradus met dispis : “*dizarbenn, dispenn, kas da get*” (VALL. p. 635), “*dispenn, diskar, rei lamm da*” (VALL.SUP. p. 147). Er Vezekniezh, pa vez enneget meur a louzoù ouzh ur c'hleñved, e ouzer n'eus hini anezho efedus bras. Heñvel dra er Yezhouriezh : kinnig meur a zec'heriad evit ur c'heal a dalvez n'eus hini gwall emsavus. Dav dimp enta luniañ un termen a ve kevatal da Gl. *réfutation* en e ster prederel.

~ Soñjal a c'hallfed en un deverad plaket diwar Al. *widerlegen*, er stumm Br. *eneddodiñ* ; ouzhpenn ma ne glever ket nemeur keal an "distrujañ" a zo er meizad prederel ez eo forc'hellek an termen hag en arvar da vezañ intentet "dodiñ kontrol, a-dal da" en tostafe, daoust d'ar c'hemmoù savelet etre an daou rakger, d'ar *gourzhdodiñ* kantek pe hegeliek.

~ E-lec'h deverañ diwar un elfenn en arver endeo er Brederouriezh e vez gwell alies enporzhiañ elfennoù a-vaez an diskiblezh : un araez eo evit parraat ouzh daremougoù amjestr evel an hini emamp o paouez merkañ — ivez ouzh gwatalidigezh ar yezh arbennik dre an “dimezioù kenwadel” e diabarzh an hevelep familhoù a gedrannoù, dañjer henezh bet diskuliet lies gwech gant YBAN. Ha peogwir ne zere hini eus termennoù ar yezh lennegel arnodet e ranker rekouriñ d'ar c'hevanluniañ. Soñjal a ran en ur stirann (*h*)*orz*h — a zo da sklaeriañ un disterig he zremenad.

Unorin gant hBr. *ord* "maleus" emañ Kb. *orrd*, *gorrd* "hammer, mallet". Br. *horzh* en defe dastumet an *h*- dindan levezon ur Br. **hourzh* (a gaver e gevatal gant Kb. *hurdd* "ram", Kn. *horth'*, *hor'* "ram", Gall-aoueg /hur(x)/ "tourz", Br. *tourz(h)* < (*maou*)*t* **hourzh*. En tu all d'ar goudizhañ Br. *ord* ∞ **hourzh*, e stader ur goudizhañ etre Kb. *hurdd* "ram" ha *hurdd* "violent push, thrust, blow, stroke, h.a." anat er verb Kb. *hyrddiaf* "to push violently, to ram".

Gant ar stirann Br. *orz*h dezneuziet diwar hBr. *ord* e kinnigan, hep disteurel hini eus ar goudizhadoù c'hoarvezet er predenegoù, luniañ ar verb **diorzhañ** hag e zeveadoù **diorzhadur**, h.a., **diorzhadus**, **andiorzhadus**, h.a.

Reñver ne vo ket reiñ amañ evezhiadennoù deuet gant aozerion ar geriadurioù gallek :

“Kalz pelloc'h ez a *diorzhañ* eget *arbenniñ*. « Arbenniñ » zo degas un diaester da blaenaat, hep klask kantreizhañ peurzistaoladur an dodad arzalet ; « diorzhañ » en

eneb zo diskouez bezañ mennet d'e zispenn ent voniek. [...] *Diorzhañ* ha *diorzhadur* a ro tro alies d'ur forc'hellegezh a zo en orin ur c'hamster (dreist-holl pa glasker goudor un aotrouniezh). Lavarout en deus ur prederour « diorzhet » un arlakadenn a c'hell talvout hepken en deus roet arguzennoù kontrol ha distaolet anezhi en askont eus an kez arguzennoù ; hogen neb a gemer anaoudegezh eus hevelep stadadenn a c'hell he intent evel pa vije eus an « diorzhadur » ur skaradur ergorel ha pa na vije mui da zerc'hel kont eus an arlakadenn, pezh a zo tre un dra all¹.”

“Er Brederouriezh n'eus a ziorzhañ gwirion nemet dre an emsiv. Rak drezo o unan ez eo andiorzhadus kement prezeg prederouriel klok a vez. Pep hini a gomz (ac'hoel ent c'halloudel) eus hollad ar pezh a c'haller ober anv anezhañ hep emzislavarout. Ne c'haller enta enebiñ outañ nemet ur prezeg ken kevanlen all, pezh a lez rampo (dre bennaenn) an daou brezeg².” Arzaeladus eo seurt lakadenn o hevelebiñ ar Brederouriezh ouzh ar Jedoniezh dre ober eus kelennadurezh pep prederour ur meni reizhiad darbenn-dezren da vezañ barnet gwir e kement ma kempleg d'he c'hentreadoù, da bennaenn an andislavar diouzh an dro. Diorzhadus avat n'eo ket, dres e diouer un despizadur “ergorel” eus divoud ar Brederouriezh — ha Karl JASPERS ne embannas ket “*Der philosophische Glaube*” ?

RAISONNEMENT PAR L'ABSURDE

ARISTOTELES a rae gant an droienn *ajpagwgh; eijs to; ajdunavton* da envel an arver diac'hinek eus erganadoù faos war-benn prouiñ gwiried an erganadoù kontrol.

¹ “*Réfutation* dit beaucoup plus qu'*objection*. L'« objection » propose une difficulté à résoudre, et ne prétend pas justifier un rejet définitif de la thèse critiquée ; la « réfutation » se présente au contraire comme condamnant celle-ci d'une manière radicale. [...] *Réfuter* et *réfutation* donnent souvent lieu à une ambiguïté susceptible de provoquer un contre-sens (surtout quand on cherche à se prévaloir d'une autorité). Dire qu'un philosophe « a réfuté » telle ou telle théorie peut vouloir dire seulement qu'il a donné des arguments de sens contraire, et qu'il l'a rejetée en vertu de ces arguments ; mais celui qui rencontre cette constatation l'entend quelquefois en ce sens que cette « réfutation » est objectivement décisive, et qu'il n'y a plus à tenir compte de la théorie en question, ce qui est tout autre chose” (A. LALANDE, *id.*, *ibid.*).

² “En philosophie, il n'y a de véritable réfutation que par l'absurde. En tant que tels, en effet, tous les discours philosophiques complets sont irréfutables. Chacun parle (au moins virtuellement) de l'ensemble de tout ce dont on peut parler sans se contredire. On ne peut donc lui opposer qu'un discours également cohérent, ce qui laisse (en principe) les deux discours à égalité” (G. LEGRAND, *id.*, *ibid.*).

ABSURDE

Pledomp da gentañ gant Gr. *ajduvnato*" kevatal da Gl. *absurde* er Boelloniezh. Talvout a rae kement ha : "dinerzh, dic'halloud, divarrek ; dic'hallus" (deveret diwar Gr. *dunatov*" "barrek, gouest ; araezek, nerzhok, bagol ; galloudek, holiek, loazour ; gallus"). Dezhañ e voe roet ar c'hevatal La. *absurdus* "anheson, distonus ; displijus, feukus, erezus ; amzere ; diboell, amoet, iskis" (deveret diwar La. *surdus* "bouzar ; o nac'h klevout, digas ; (son) teñval, boud, blot ; anheverzh ; dianav"). En un sterva emañ Al. *absurd* ; *abgeschmackt* "divlaz, goular, peñver" ; *ungereimt* "ankenglot, disklot" ; *widersinnig* "anster, diskiant, amoet".

An termen gallek, en ur virout e generadurioù boutin "diskiant, diboell, amoet, h.a.", a heulias e ziagentiad latin arbennikaet e lavar ar preder, gant ar ster : "o terriñ reolennoù ar Boelloniezh". "Ur mennoz A zo ur mennoz a zo digenezus e elfennoù. Ur barnad A zo ur barnad oc'h enderc'hel pe oc'h emplegañ un digempoell. Ur poellata A zo ur poellata faos ent furmel. A, er ster-se, zo hollekoc'h eget *dislavarus* ha nebeutoc'h hollek eget *faos*. Ent strizh e ranker digemmañ an A diouzh an *anster* ; rak an A zo dezhañ ur ster ha faos eo, endra nad eo an anster ent resis na gwir na faos¹." "Er boelloniezh furmel, ez arouez an termen A un erganad oc'h emplegañ dislavar gant un teskad erganadoù bet degemeret da wir¹." An holl dermenoù brezhonek kinniget gant ar geriadurioù a zec'her ar c'hemeradurioù boutin : "ce qui choque le sens commun, *dirésoun*" (GREg. p. 7) ; "qui est évidemment contre la raison et contre le sens commun, *iskis, dic'hiz* ou *digiz, diskian⁻t, diboell*" (GON.FB. p.6) ; "*diskiant, enep-skiant*" (VALL. p. 4) ; "*diskiant*" (DFBH. p. 14 ; GEPR.). Anat eo n'eus bet biskoazh pledet gant ster poelloniell ar ger hag e tegouezhomp war un douar gwerc'h. Ken anat all e rankomp enporzhiañ c'hoazh a-vaez diskiblezh (peurvec'h a zeveradoù eo *poell, gwir* h.a.), a-vaez yezh lennegel ivez (rekizet ma'z eo e lec'hioù all *euver, iskis*, h.a. ; evit *amoet* a vez arveret e yezh ar preder gant ur ster all evel a welimp

¹ "Une idée absurde est une idée dont les éléments sont incompatibles. Un jugement absurde est un jugement qui contient ou implique une inconséquence. Un raisonnement absurde est un raisonnement formellement faux. L'absurde, en ce sens, est donc plus général que le *contradictoire*, et moins général que le *faux*. Strictement parlant, l'*absurde* doit être distingué du non-sens (D. *Unsinn, sinnlos*) ; car l'absurde a un sens, et est faux, tandis que le non-sens n'est proprement ni vrai ni faux" (A. LALANDE, *Voc. Phil.* p. 11).

¹ "En logique formelle, le terme d'absurde désigne une proposition qui implique contradiction avec un ensemble de propositions déjà reçues comme vraies" (G. LEGRAND, *Voc. Bord. Phil.* p. 3).

pelloc'h). Kinnig a ran mont ur wech ouzhpenn da vengleuz an henyevzh : gounit korvo gant hBr. *emsiu*.

Nebeut a ouzomp eus *emsiu* — spisc'heriañ a ra La. *abito(nis)* "moned diouzh, disparti" en e ster klasel ha, hervez kendestenn dornskrid Orléans, "défaut, faute, déficience, manque" (DGVB p. 158). Diwar ar reveziadenn nemeti en hon c'herz, ne welan harz sterel ebet ouzh e arbennikaat : emañ ar c'healioù "gwariadur, diankadur" en hanc'her henvrezhonek koulz hag er meizad da zec'heriañ ; a-du-rall n'eo ket brasoc'h ar forc'had dilerc'h eget an hini a noter etre sterioù boutin ha sterioù arbennik an termenoù keñverek gresianek, latin pe alamanek. Krennusoc'h arguzennoù eo an digorvo eo chomet *emsiu* betek hiziv ha dreist-holl e ziforc'hellegezh sonel.

Kinnig a ran enta ober gant Br. **emsiv** g. da zec'heriañ kemeradur poelloniel Gl. (*l'*)*absurde* ha gant an adanvioù **emsivek**, **emsivel**. Oc'h adkemer ar frazennoù diagent : "Ur mennoz *emsivek*...", "Ur barnad *emsivek*...", "Ur poellata *emsivek*...", "...digemmañ an *emsiv* diouzh an *anster*...", h.a.

REDUCTION A L'ABSURDE

Arveret e vez meizad an *emsiv* er poellata pa na c'haller ket dienaat war-eeun gwirited un erganad. Troienn Aristoteles meneget diaraok (alies berraet gantañ d'ar ger *ajpagwgh*; — sl. pelloc'h Gl. *apagogique*) zo dezhi da gevatalioù La. *reductio ad absurdum*, Gl. *réduction à l'absurde*. Ar brezhoneg a zegouezh gant **diren d'an emsiv**. Despizet eo evel "poellata o tegas da zisteurel un haeradenn dre lakaat war wel e tisoc'hfe gant un dianread anavezet da faos pe kontrol d'ar c'houlakadenn he unan¹."

PREUVE PAR L'ABSURDE

Ur furm all a Gl. *raisonnement par l'absurde*, Br. **poellata dre an emsiv**, **poellata emsivel**, eo Gl. *preuve par l'absurde*, La. *probatio per absurdum*, *per incommodum*, Br. **prouiñ dre an emsiv**, despizet evel "poellata o prouiñ gwirited un erganad dre faosted anat unan eus an dianreadoù o tisoc'h eus e zislavarenn²."

¹ "Raisonnement qui conduit à rejeter une assertion en faisant voir qu'elle aboutirait à une conséquence connue pour fausse, ou contraire à l'hypothèse elle-même" (A.LALANDE, *Voc. Phil.*, p. 12).

² "Raisonnement qui prouve la vérité d'une proposition par l'évidente fausseté d'une des conséquences résultant de sa contradictoire" (A. LALANDE, *id.*, *ibid.*).

Ur skouer eus ampletusted ar *poellata dre an emsiv* eo ar c'herzhed a zegouezhas gant dizoloadenn ar mentoniezhoù aneuklidel. “Diac'hinek e vez a-wechoù an disoc'hoù [diwar ar *poellata dre an emsiv*]. Da skouer ez eo bet dizoloet bezusted kantreizh lies mentoniezh disheñvel a-ziwar an argeziadoù da zienaat dre an emsiv « gwirdeed » kentread Euklides³.” Klozañ a ra LEGRAND evel henn : “Ent hollekoc'h, diwar ma tarbenner rakvarroù ur reizhiad poellata diforz, ne c'haller dienaat ez eo emsivek nemet mar bez emzislavarus. Ouzh ar vevenn, e teu diaes kenan savelañ emsivegezh ur prezeg bennak, lakaet er-maez an degouezh ma splanna gantañ un dislavar diabarzh⁴.”

RAISONNEMENT APAGOGIQUE

ARISTOTELES a rae alies, evel lavaret diaraok, gant ar berradur *ajpagwgh*; da envel an *diren d'an emsiv*. Amprestet eo bet an termen er form Gl. *apagogique*, Al. *apagogisch*, Sz. *apagogic* ha Br. *apagoge* — amprest etrevroadel na ezlak ket termenou resisoc'h, o reiñ er c'hontrol an dro d'o c'hlask en ur geinañ outañ, seul gent ma tiforc'her meur a gemeradur d'an termen Gl. *raisonnement apagogique* ha d'e geñveregoù allyez :

A. Heñvelster gant Gl.Sz. *abduction*, Al. *Abduktion* — er ster-mañ ez arvere ivez ARISTOTELES *ajpagwgh*; endeo : bez' ez eo “an tribarr a zo ennañ dien ar gourbarr ha tebek hepken ar gouvarr : kevatal eo tebegezh an dianvarr da hini ar gouvarr. [...] PEIRCE a ra *abduction* eus nep poellata a zo gwirheñvel hepken e zianvarr¹”. Mat e kavan heuliañ gresianeg ha latin er c'horvo a dennont eus durc'hadur ster ar rakgerioù *a p o -, b* "pellaat", *ajpagwgh*; hag *abductio* o talvout amañ kement ha "kas pelloc'h (betek an dianvarr evit d'ar gouvarr bezañ diasur)". Ha kinnig a ran Br. **disren**. (Sl. KIS-093, La-05, pp.64-67 ; KIS-359, La-09, TA3c, pp. 81-82 ; KIS-398, id., pp. 385-386.)

³ “Les résultats obtenus sont quelquefois paradoxaux. Par exemple, la possibilité légitime de plusieurs géométries différentes a été découverte à partir des tentatives pour démontrer par l'absurde la « vérité » du postulat d'Euclide” (G. LEGRAND, *Voc. Bord. Phil.*, p. 3).

⁴ “Plus généralement, si l'on accepte les prémisses d'un système de raisonnement quelconque, on ne peut le démontrer absurde que s'il se contredit lui-même. À la limite il devient très difficile d'établir l'absurdité d'un discours quelconque, sauf à le prendre en flagrant délit de contradiction interne” (id., *ibid.*)

¹ “Syllogisme dont la majeure est certaine et dont la mineure est seulement probable : la conclusion n'a qu'une probabilité égale à celle de la mineure. [...] PIERCE appelle *abduction* tout raisonnement dont la conclusion est seulement vraisemblable” (A. LALANDE, *Voc. Phil.*, p. 1).

B. En eil kemeradur-mañ e talvez Gl. *raisonnement apagogique* kement ha *raisonnement par l'absurde*. Br. **poellata dre an emsiv, poellata emsivel** — a rafen anezhañ ivez Br. **gourzhren**.

C. “Poellata o c'hoarvezout a brouiñ un dodad dre ziorzhañ an holl dodadoù dazeiladek all. Setu ar rizh anezhañ : no A, no B, no C,... zo gwir. Hogen, na B, na C,... ned eo gwir ; A enta zo gwir. Ar poellata ezkaelat eo (*modus tollendo-ponens*)

)
².” Hevelep poellata zo ur furm eus an *dezren* dre ezvevennañ an holl droioù nemet unan. A-walc'h e kinnigfen ober anezhañ gant Br. **ezren**.

AN ABSURDE EN HANVOUDELOURIEZH

Da vezañ klok e ranker menegiñ an arver a zo bet graet gant ar brederourion hanvoudelour er bloavezhioù pemont, e Frañs dreist-holl, eus an termenoù *absurde*, *absurdité* — roet adal 1975 da gevatal dezho Br. *amoet*, *amoedelezh* — evit deouezañ an “enkrez” (meizad kentradet gant Kierkegaard hag adsammet gant an hanvoudelourion), an “doñjer” (Sartre) rak aoz mab den. “Bed an displegadurioù hag ar poelloù ned eo ket hini ar revout. Ur c'helc'h n'eo ket *amoet*, e zisplegañ a reer ervat dre c'hweladur ur ranneeunenn en-dro da unan eus he fennoù. Kenkoulz avat, ur c'helc'h ne revez ket. An tamm gwrienn-se, en eneb, oa o revout er feur ma ne c'hallen ket e zisplegañ¹.” Gant Sartre e klever c'hoazh un aspadenn eus ar boellouriezh : *amoet* eo ar beziadoù pa na c'haller ket kavout ur poell enno. Gant aozerion all ez eo boniek an *amoedelezh* : ne anavezont keñver ebet etrezi hag ar Boellouriezh anez e ve evit diskleriañ ez eo ar poell ken *amoet* hag ar peb all : “An *amoedelezh* eo ar c'heal pennañ hag ar wirionez kentañ²”, pe ac'hoel ez eus anezhi ur graoñell andireadus da nep meizad all hep bezañ evit kelo ar werc'helezh nemeti : “Unan a zaou : no ez on va unan *amoet* e'm gwerc'helezh olañ — hag en dro-se e vez *amoet* va barnadoù o unan,

² “Raisonnement qui consiste à prouver une thèse par la réfutation de toutes les autres thèses alternatives. En voici le type : ou A, ou B, ou C,... est vraie. Or, ni B, ni C,... n'est vraie ; donc A est vraie. C'est le raisonnement disjonctif (*modus tollendo-ponens*)” (id., *ibid.*, p. 66).

¹ “Le monde des explications et des raisons n'est pas celui de l'existence. Un cercle n'est pas absurde, il s'explique très bien par la rotation d'un segment de droite autour d'une de ses extrémités. Mais aussi un cercle n'existe pas. Cette racine, au contraire, existait dans la mesure où je ne pouvais pas l'expliquer” (J.- P. SARTRE, *La Nausée*).

² “L'absurde est la notion essentielle et la première vérité” (A. CAMUS, *Le Mythe de Sisyphe*, tr. br. in *Diazerc'h*, Preder 1975, p. 55).

emnac'hañ a reont, eleze n'on evit reiñ dezho an disterañ talvoud — no e ranker darbenn ez on daouek hag ez eus ennon un arvez a *anamoed-elezh*³.” Krouet e voe zoken an termen *absurdisme*, Br. *amoedelouriezh* da aroueziñ hevelep luskad prederel-lennegel.

PETITION DE PRINCIPE

ARISTOTELES a zezgerias ar meizad-mañ : *aijtei`sqai` to; ejn arch` pe : to; ejx ajrch`` aijtei`n* "goulenn pezh a zo en derou". Notomp e talvez *ajrchv* "derou, orin ; poent loc'hañ ; pennaenn, diazez, sol ; dibenn, hollad, kenderiñvad ; gourc'hemenn, galloud, beli, aotrouniezh ; karg, kefridiouriezh ; pezh a zo dindan ur veli, impalaeriezh, rouantelezh". Troienn gevatal eo La. *petitio principii*, an termen *princ`'(p`'(um* o vezañ damgevatal e gemeradurioù da re Gr.*ajrchv* : "deroù ; deroù prezeg ; pezh a zo en deroù ; orin, diazez, sol" ; liester : *princ`'(p`'(a* "elfennoù, pennaennoù ; bondougoù ; kentañ linenn, talbenn ul lu, penngarter er c'hamp". An alamaneg hag ar saozneg o deus dalc'het an termen latin endra ra ar galleg gant ar plakadur *pétition de principe* o virout war *pétition* ar ster arbennik "mont da gerc'hat, rekouriñ da" (diwar gemeradurioù La. *pe(to* "klask diraez ; lakaat da zont ; goulenn skoazell").

Ster boutin an droienn eo "en un diennadur, lakaat ar poellata da loc'hañ diwar ar pezh end-eeun a glasker diennadur" ; pe : "evit diennadur un erganad, soliañ war an erganad e unan evel pa vije diennadur". Ur c'hammoell (Gl. *paralogisme*) eo enta, ur fazi e-keñver Poelloniezh. Houmañ eo ar skouer glasel anezhañ : evit displegañ perak e lak an opiom da gousket, reiñ da arbenn e berzhioù kouskedus. Ar c'hevatal nesañ da Gr. *aijtei`sqai` , aijtei`n* ha da La. *petitio* eo hep mar Br. *arc'hañ* (sl. GIBR². p. 138 v° ARC'HIÑ ; GEAK. p. 211 v° REVENDIQUER ; Kb. *archaf*: *erchi* "to seek, ask for, request, petition, pray"). A-geñver gant Gr. *ajrchv*, La. *principium* ez eus meur a dermen e kerz ar brezhoneg ; en o zouez ez eo *kentaenn* an hini nesañ d'ar c'hemeradur "derou, orin, poent loc'hañ", kevazasoc'h amañ eget an termen kemeret boas da gevatal da Gl. *principe*, eleze Br. *pennaenn*, durc'haet hemañ diouzh ar c'hemeradurioù "diazez, bon, sol ; reolenn". A se e kinnigan Br. **arc'hañ da gentaenn**. Er skouer

³ “De deux choses l'une : ou bien je suis moi-même absurde en ma réalité ultime —et dans ce cas mes jugements eux-mêmes sont absurdes, ils se nient, je veux dire que je ne puis leur accorder moi-même aucune valeur — ou bien il faut admettre que je suis double, qu'il y a en moi un aspect de non-absurdité” (G. MARCEL, *Les Hommes contre l'humain*).

usveneget : *arc'hañ* perzhioù kouskedus an opiom *da gentaenn*, eleze da boent loc'hañ evit displegañ perak e lak an opiom da gousket.

Nes d'an *arc'hañ da gentaenn* eo ar meizad a zec'herier La. *circulus vitiosus*, *circulus logicus*, Gl. *cercle vicieux*, Al. *Zirkel*, *Zirkelbeweis*, *Zirkeldefinition*, Sz. *circle*, Br. **kelc'h bac'h**. C'hoarvezout a ra eus daou erganad a zo an eil oc'h *arc'hañ* egile da gentaenn hep prouenn all ; sk. : “A zo mab da B *peogwir* ez eo B tad da A ; penaos e ouzer ez eo B tad da A ? *peogwir* ez eo A mab da B.” Ar *c'helc'h bac'h* a ranker diforc'hiñ diouzh ar *c'hevemplegañ* : en dro-mañ ez eus “kelc'h” ivez, pep hini eus an daou erganad o vezañ dienaet dre hentoù er-maez eus e geñver ouzh egile, pep hini o vezañ *keveskemmenn* egile ; sk. : “Keitkornek eo nep tric'horn keittuek — keittuek eo nep tric'horn keitkornek.” Ar *c'hevemplegañ* a c'hallfed envel **kelc'h rez**.

Ma ne vez skoilh ebet o virout ouzh an *arc'hañ da gentaenn* a naouiñ evel kammboell e-barzh maezienn ar Boelloniezh, e sav amjestragezh pa dremener e diazezoù ar Boelloniezh end-eeun. Goût a ouzomp ez eo pennaenn an andislavar pennderou — kentaenn — ar Boelloniezh : an un tra ne c'hell ket bout ha na vout war un dro. An aters a rae ARISTOTELES ha n'eur ket paouezet d'ober abaoe eo hemañ : ha dienaedus eo pennaenn an andislavar ? daoust ha ne gouezh ket pep striv d'he dienaat e renk un *arc'hañ da gentaenn* : ha n'eur ket degaset evit he frouiñ da soliañ warni bep taol ? Talvout a ra ar boan reiñ dre an hir respont ARISTOTELES daoust ma hañval (pe gentoc'h : dre ma hañval) bezañ divastus ha ma rebech reoù 'zo dezhañ bezañ ur sofegezh :

“Nemet ez eus tud, evel hon eus lavaret, o haeriñ e c'hell an un bout ha na vout, ha war un dro o souten kement-se. Gant ar prepoz-se e ra ivez kalz eus ar re a bled gant an natur. Evidomp a zalc'h abaoe kentaou d'ar mennoz ez eo dic'hallus (*ajduvnato*)” bout ha na vout war un dro, ha dre an hent-se hon eus diskouezet emañ eno an diogelañ eus an holl bennaennoù (*tw'n ajrcw'n pasw'n*). Hogen tud 'zo a gav dezho e ve mat dienaat an kez dic'hallusted, dre andiougoadur (*ajpaideusiva*) eo avat : rak dioueriñ diougoadur eo na ziforc'hiñ pezh a ranker ha pezh na ranker ket klask dienaat. E gwir, diouzh un tu, dre vras ez eo dic'hallus e ve dienaet pep tra — rak argizañ a rafed ent anvevenn (*ej' a[peiron ga;r a[n badivzoi]*) e doare na ve evel-se zoken dienaedur ebet — diouzh an tu all, mard eus traoù na ranker ket klask dienaat, pe gentaenn (*ajrchv*) a soliont warni, ne oufent ket e lavarout. Koulskoude e c'haller, zoken en dro-mañ, dienaat dre ziorzhañ (*ajpodei'xai ejlegktikw*)” ez eo dic'hallus [bout ha na vout war un dro] gant ma ve hepken an eneber o lavarout un dra bennak [...]. Ha me a lavar ez eus diforc'h etre dienaat ha dienaat dre ziorzhañ, rak an hini a zienafe a rafe anat un *arc'hañ da*

gentaenn (*aijtei`sqai` to; ejn arch`*) ; en eneb, mar befe un den all o ren un arc'hañ eus ar seurt, e ve diorzhañ ha nann dienaar.¹

Evel a verzher ez eo soutil kerzhed ARISTOTELES : anat dezhañ ne c'haller ket dienaar pennaenn an andislavar hep kouezhañ e kammboell (*paralogismov*) an arc'hañ da gentaenn, nemet dre atizañ, dre atahinañ un eneber galloudel hag e zegas da glask diorzhañ pennaenn an andislavar, en en lakfed eñ da gouezhañ e trap an kez arc'hañ da gentaenn, peogwir ez eo dic'hallus ren ur poellata, ken dienaar ken diorzhañ, hep rekouriñ da bennaenn an andislavar. Hag ARISTOTELES a ra eus an dic'hallusted da ziorzhañ pennaenn an andislavar kement hag un dienaar anezhi, diwar-bouez ur meni poellata dre an emsiv, un *ajpagwgh* ;

Rannet e vez bepred ar brederourion, ha muioc'h eget biskoazh en 20t kantved, a-zivout erazasted an kez dienaar aristotelek. Reoù, evel HEIDEGGER, hep nac'h emañ soliet pennaenn an andislavar war un arc'hañ da gentaenn, a ra eus hemañ en degouezh, nann ur c'hammboell, met un *arc'hañ pennaenn*, “nann ur fazi poelloniell da hepkoriñ, met ar gwezh o soliañ skiant ar bout e kement ha bout¹”.

“An den liammet ouzh ar mod devezout skiantel a wel eno [e kerzhed Aristoteles] un arc'hañ da gentaenn andarbennadus, eleze un trozañ an devezout « kantouezel » ; hogen, ar *petere principium*, gant gerioù all, an erduañ d'ar sol ha d'ar soliañ anezhañ, aze emañ kammed kentañ ha dieil ar brederouriezh, ar c'hammed o tremen en tu-hont, war-raok, o tigeriñ an domani nemetañ m'emañ ur skiant en araez da emziazezañ².”

Aozerion all mennet da chom war roudennoù ar Boelloniezh a zalc'h d' ober kel eus un deukadenn a-berzh ARISTOTELES. Evit LUKASIEWICZ³ ez eus emzislavar o klask dienaar, da gentañ dre ziorzhañ, da c'houde dre c'hourzhren, ur bennaenn roet evel andienadus. D'ar poelloniour poloniat ne hañval ket an diforc'h etre an dienaar eeun hag an dienaar dre ziorzhañ kemeret evel tun da deurel bec'h an arc'hañ war an

¹ *Metafizik*, levrenn G, chabistr 4, 1005 b 35–1006 a 1-18, in Barbara CASSIN & Michel NARCY, *La Décision du sens – Le livre Gamma de la Métaphysique* d'Aristote, introduction, texte, traduction et commentaire, Paris 1989, pp. 126-127. Trugarez a zlean da Goulven PENNAOD a zitouras din al levr-mañ.

¹ Barbara CASSIN & Michel NARCY, *op. cit.*, p. 17.

² Martin HEIDEGGER, « Ce qu'est et comment se détermine la fuvsi », tr. F. FEDIER, in *Questions II*, Paris 1968, p. 187.

³ Jan LUKASIEWICZ, « O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa (*Ueber den Satz des Widerspruchs bei Aristoteles* [War bennaenn an (an)dislavar gant Aristoteles]) », *Bulletin International de l'Académie des Sciences de Cracovie*, 1910, pp. 15-38.

eneber bezañ estreget “komzoù toull a laosker pa vezer maoliet”. “Mard eo dioueriñ diougonadur goulenn ma ve dienaet ar bennaenn ez eo dioueriñ prederouri parraat ouzh dic'hallusted skiantel an dienaat end-eeun dre ul leurennadur daelerezhel re heñvel ouzh un eskerbad hag un drokell⁴”.

Feulster an eil re hag ar re all n'eo nemet ar gribenn eus koummoù o sevel a zonoc'h : evit HEIDEGGER, an damant d'ar *bout* ha diorzhadur an ontoteologiezh, evit prederourion all, an azgwel a vennont ren war ar *Pennaennoù kentañ*, en o zouez pennaenn an andislavar⁵.

⁴ “Si c'est manquer de culture que de réclamer une démonstration du principe, c'est manquer de philosophie que de parer à l'impossibilité scientifique de la chose même par une mise en scène dialectique qui tient de l'esquive et de la ruse” (Barbara CASSIN & Michel NARCY, *id.*, *ibid.*).

⁵ Sl. « Pennaenn an arun », KIS-516, La-11, pp. 51-64.